

KLUKNAVSKÁ, ANDREA – SABJÁN, NIKOLAS: MARX.
MARXIZMUS. VYBRANÉ PROBLÉMY ŠTÁTU A PRÁVA.
PRAHA: WOLTERS KLUWER ČR, 2022, 132 S.

Psát o marxismu a jeho významu pro rozvoj věd o právu a státu není snadný úkol. Autor musí čelit četným úskalím. Především: po mnoha desítkách let komunistické adorace této doktríny, jejího účelového zkreslování a zneužívání k mocenským účelům jako by sociální vědy u nás sklouzly k opačnému extrému – k jejímu absolutnímu zavržení, popř. k rezignaci na kritické zkoumání tohoto segmentu myšlení. To se projevilo v častém ztotožňování marxismu s jednou z jeho historických podob, s marxismem-leninismem, v ústupu od odhalování autentického významu Marxových myšlenek a také v přehlížení jejich západní recepcce a jejich vlivu po pádu komunistických režimů. Rovněž téměř nebylo slyšet pravdivé tvrzení, že Marxovo učení o státu a právu bylo pouhým obrysem, blanketem, který většinou popsali nebo spíše přepsali až Marxovi následovníci.

Proto můžeme jen přivítat vydání monografie autorů A. Kluknavské a N. Sabjána *Marx. Marxizmus. Vybrané problémy státu a práva*, publikované v prestižním nakladatelství Wolters Kluwer. Jedná se o práci renomovaných autorů, kteří se této tematice dlouhodobě věnují. Jejich kniha, ač nevelká rozsahem, úspěšně překonává výše uvedené nástrahy, nabízí fundovaný pohled na genezi marxismu, jeho historické proměny a vlivy na levicově orientované směry a myslitele. V uceleném a patřičně kritickém pohledu se nám tak představuje celá trajektorie marxistického myšlení s důrazem na problematiku státu a práva od počátků až po Kritická studia právní. Z metodologického hlediska je práce kombinací analýzy a syntézy. Opírá se přitom o množství domácí i zahraniční literatury. Kombinuje zdroje primárního a sekundárního charakteru.

Kniha logicky začíná líčením pohnutého života Karla Marxe, filozofa, ekonoma, novináře a revolucionáře, a to s využitím novější zahraniční literatury a edic. Uvádí ideové zdroje, které formovaly jeho myšlení a na které více či méně navazoval, nebo se vůči nim vymezoval (materialismus, německá klasická filozofie, anglická politická ekonomie a utopický socialismus). Marx reprezentoval tradici evropského kritického myšlení a sociálního revolucionářství. To vše se ztělesnilo v jeho dílech, která jsou v knize kriticky rozebrána a zhodnocena. Autoři správně připomínají fragmentárnost Marxova díla, původně velice velkoryse rozvrženého.

Základní koncepty Marxova myšlení, které jsou v knize prezentovány, nesou pečeť ekonomického vidění světa a pokrokářství. Nauka o ekonomické základně a politické, právní a ideologické nadstavbě, pro níž je základna určující, učení o střídání společenskoekonomických formací a jeho důvodech (napětí mezi výrobními silami a výrobními vztahy, třídní boj mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými) a vyústění vývoje v proletářskou revoluci, diktaturu proletariátu a komunistickou společnost bez tříd a soukromého vlastnictví, fungující na bázi samosprávy – to je rámec pro to, co je v Marxově díle naznačeno jen v obrysech: učení o právu a státu. Právo je pro Marxe vůlí vládnoucí třídy

povýšenou za zákon, vůlí, jejíž obsah je určován materiálními životními podmínkami této třídy, tedy je ekonomicky determinován. Ve státu pak viděl mocenský nástroj vládnoucí třídy. Obojímu projektoval v komunistické společnosti zánik. Stát i právo měly odumřít. Právo až ve vyšším stadiu komunismu.

Podle Marxových představ dotvořených jeho přítelem Engelsem měla být jeho filozofie vědou, ve skutečnosti se však stala ideologií a utopií, protože byla zatížena konstrukčními vadami: ekonomickým redukcionismem, schematickým pohledem na skladbu a vývoj lidské společnosti, který není s jistotou předpověditelný, a také nedoceněním negativních stránek lidské povahy, které jsou antropologickou konstantou. To mohlo být autory více zdůrazněno hned na začátku jejich jinak fundované analýzy. Nicméně tato doktrína získala četné následovníky a postupně se také diferencovala v ortodoxní (východní) a neortodoxní (západní) směry, přičemž toto rozdělení je jen přibližné. Oběma proudům byla totiž společná tendence na Marxovo učení navazovat, rozvíjet ho, ale také ho přepisovat, nebo i deformovat. Kupodivu skutečnou destrukci Marxova pokusu o projektování beztřídní, bezstátní, komunistické společnosti přinesl ortodoxní marxismus-leninismus a stalinismus, které vyústily v nastolení levicových totalit spojených s bezprávím, se státem organizovanou masovou represí a s byrokratickou těžkopádností (tzv. reálný socialismus). Naproti tomu západní marxismus, ač neortodoxní, rozvíjený v zemích demokratického západu se stal jedním z mnoha filozofických směrů a je dodnes alternativou k liberalismu či konservatismu. S těmito závěry lze souhlasit.

Vznik marxismu-leninismu a stalinismu znamenal v mnoha směrech odchýlení od Marxových představ, resp. jejich otevřenou negaci. Netýkalo se to ani tak revoluční cesty k beztřídní společnosti, ale sázky na zostřený třídní boj, státní represi vůči všem „nepřátelům“ a důrazu na zestátnění, direktivní řízení společnosti stranou a byrokratizaci. Tyto trendy měly vážný dopad také na učení o státu a právu. Po počátečním hledání nových cest v sovětském Rusku, kterého se účastnili hlavně právní vědci Štučka a Pašukanis, se prosadily Vyšinského koncepce, které byly rozpracováním stalinských dogmat. Právo bylo chápáno jako výraz vůle dělnické třídy, povýšený na zákon, stát jako nástroj diktatury proletariátu. Zvítězilo jejich represivní pojetí. Jejich odumření se nekonalo. V mírně změkčené podobě tyto přístupy přežily i pád stalinismu v polovině 50. let minulého století.

Další pozornost autoři věnují marxisticko-leninské teorii státu a práva v období reálného socialismu. Poukazují na její kvazivědecký charakter a ideologickou funkci. Jejím posláním nebylo jen položit základy socialistického práva a právní vědy, ale také kritizovat buržoazní právo a právní vědu. Kritika byla zaměřena na zdánlivou „nadtřídnost“ buržoazního práva, jeho formalismus a apologetiku kapitalismu. Odsouzení se nevyhnuly ani buržoazní idealistické právní teorie.

Naproti tomu rozvoj marxistické doktríny v západních demokraciích se utvářel svobodně a v diskusích se nic podstatného nevynechalo. Znovu byly promyšleny doktrinární základy marxismu – vztah základny a nadstavby, jakož i místo práva v jejich rámci, otázka autonomie práva. Docházelo se při tom i k neortodoxním výsledkům, k reinterpretaci základních koncepcí marxismu. Větší důraz byl kladen na nadstavbu a právu byly přičítány i pozitivní funkce (ne pouze zajišťování dominance privilegovaným

třídám) a jistá míra nezávislosti na ekonomické základně. Objevovala se i tvrzení, že právo nemusí být nutně služkou kapitálu a může být přínosem i pro ostatní. Připomínala se rovněž ideologická funkce práva.

Od konce 60. let minulého století je patrná krize marxismu v teorii i v praxi. Způsobily ji problémy zemí reálného socialismu a posun k postmaterialismu. Do popředí se dostala práva menšin, nesouvisející s otázkami třídy a ekonomiky, tedy nemateriální hodnoty. Aktuální se stalo hledání východisek z krize. Nabídla se inspirace postmodernismem, a tak se zrodil postmarxismus, podle mnohých exmarxismus. Jeho stoupenci kritizovali ekonomický redukcionismus, esencialismus a třídní dogmatismus marxismu. Mezi postmarxisty patřila také většina představitelů Kritických studií právních, menší část příslušníků této školy se opírala o tradiční marxistickou právní teorii. Typické pro tuto školu bylo ovlivnění celou řadou myšlenkových směrů a přehodnocení velké části východisek západního marxismu.

Celkově lze říci, že nesnadné téma je autory zpracováno objektivně, s nadhledem a čtivě. Kniha zaplňuje mezeru v dosavadním bádání a posouvá poznání zkoumané problematiky vpřed. Stojí určitě za přečtení.

doc. JUDr. PhDr. Pavel Maršálek, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
marsalep@prf.cuni.cz

doi: 10.14712/23366478.2023.11